

СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ОСВОЄННЯ АНТРОПОНІМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕЗІЇ ІВАНА МАЛКОВИЧА

У статті проаналізовано особливості вживання антропонімів у поетичних творах Івана Малковича, зокрема у тісному зв'язку з такими рисами його поетики, як театральність, тяжіння до міфологічних і ритуальних мотивів, позиціонування естетики драми абсурду. Досліджено семантику і стилістичні функції імен реальних, умовно реальних та імен вигаданих носіїв, уживаних у текстах поетичних творів І. Малковича, та відмінність їх авторських конотацій від узуальних.

Ключові слова: онім, антропонім, антропонімон, конотонім, апелятив.

Іван Малкович як один із найяскравіших представників генерації вісімдесятників своєю поезією проголошує безумовну естетичну вартість краси, народженої із глибин національного духу. На сьогодні існує низка праць, у яких аналізуються окремі мотиви та стильові особливості його лірики. Передусім це літературознавчі розвідки, що стосуються окремих аспектів його творчості: дослідження міфологічних і ритуальних мотивів у поезії І. Малковича (дисертаційне дослідження І. В. Борисюк «Стилетворчі функції міфо-ритуальних форм у поезії вісімдесятників (В. Герасим'юк, І. Римарук, І. Малкович)» [2]); основні аспекти театралізованого світосприйняття його поезії (Н. П. Анісімова «Поетичний театр абсурду Івана Малковича» [1]).

Що ж стосується мовних особливостей поезії І. Малковича, то вони розглядалися лише побіжно, у складі більш загальних досліджень української поетичної мови певного періоду чи художнього напрямку (В. Кононенко «Мовостиль західноукраїнських письменників: регіональний аспект» [4]; Г. М. Вокальчук «Авторські лексичні новотвори, мотивовані прецедентними феноменами, у поетичному словнику ХХ століття» [3]).

Щодо онімної системи поетичних творів І. Малковича, зокрема антропонімікону, то вона досі ніким із мовознавців не вивчалася. Тому метою нашої статті є проаналізувати своєрідність антропонімікону його поетичних текстів.

Н. П. Анісімова дослідила основні аспекти театралізованого світосприйняття та його пов'язаність з міфопоетикою у творчості Івана Малковича. Як стверджує учена, з-поміж інших вісімдесятників цей поет вирізняється найбільш чітко вираженим тяжінням до *гри, театралізованого зображення життя*, що виявляються в межах міфопоетичного простору лірики. Синтез театральності і міфопоетики як складові мистецького почерку лірики І. Малковича простежується у жанровій специфіці його творів: автор використовує оригінальні жанрові форми, «закорінені у міфопоетичну та фольклорну стихію». Дослідниця зазначає, що дух театральності простежується у його текстах з будь-якими мотивами – історичними, міфологічними, культурологічними, інтимними. «Про що б не писав І. Малкович, які б події не ставали предметом його поетичного розмислу (драматичні, трагедійні чи чисто ліричні), театралізація поглиблює ідейний задум та основну емоційну тональність текстів» [1].

Дослідниця виділила такі риси театральності поезії І. Малковича, як маскування героя, поведінка якого позначена елементами театральності; позиціонування естетики драми абсурду, до якого належать такі прийоми, як комізм, гротеск, алогізми, одивнення, парадокс; змішання реального і театрального; постійні перетворення-перевтілення; використання поетом персонажів різного плану, зокрема і відомі постаті національної культури; ігнорування принципу єдності місця і часу дії, які можуть бути невизначеними або «одивненими» [Там само].

Досліджуючи функціонування антропонімічної лексики у поетичних текстах І. Малковича, ми будемо опиратися на дві основні особливості стилю цього автора: 1) схильність до міфологічних мотивів і ритуальних моделей; 2) театралізація зображення життя.

Антропонімічна лексика поетичних творів І. Малковича надзвичайно цікавим об'єктом дослідження завдяки широкому спектру тематики і проблематики віршів.

У творах І. Малковича, з огляду на їхню міфологічність і театралізованість, антропонімікон можна умовно поділити на 3 групи: імена реальних, умовно реальних та імена вигаданих (нереальних) носіїв. До реальних відносимо імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів. Імена умовно реальних осіб включають біблійні оніми, оскільки ми не можемо точно стверджувати про існування їх носіїв, а також іменування людей, не відомих загалу. До вигаданих відносимо імена літературних персонажів і міфоантропоніми (які включають імена міфічних і казкових персонажів).

Імена реальних носіїв уживаються у поетичних текстах І. Малковича досить активно. У вірші «Концерт», що входить до циклу «У сцені маку» в сатиричному ключі відображено жахливий процес завмирання життя в суспільстві, коли воно уподібнюється театру, де щодня відбувається вистава. Згадка про композитора Баха стає гіркою гримасою про несумісність таланту і пристосуванства: *«Та доки кучерявий **Бах** / з восківником угоди креше, / високий альт надривно бреше, / і йде з концерту – по шинках / від фальші / втікають ноти з тої гри / і марять все, що якби їх / **Бах** з леденців творив — то, звісно, / під пальцями фальшивців різних / вони би танули, як сніг. / Та доки кучерявий **Бах** / з кондитером угоди креше — / високий альт надривно бреше — / і йде з концерту — у Держстрах* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch17.html>). Онім **Бах**, який асоціюється у більшості читачів з поняттями високого мистецтва, відданості своїй справі, вживається для іменування митця-конформіста. Таке вживання творить суперечність між конотативним наповненням оніма і його семантикою у вірші. Певна абсурдність такої ситуації слугує меті автора – змусити читача замислитися над проблемою, що піднімається поетом. Ім'я іншого композитора може вживатися як метафора з деяким відтінком іронії:

*Орхестра шурхотливо просякає / проз вартових воскову тайну, / На
клавесині пісеньку сумну / рум'яний **Моцарт** носом долубає*
(<http://poetry.uazone.net/malkovych/jangol09.html>).

У деяких віршах антропоніми слугують засобом вираження джерела авторських посилань на відомих осіб: *Прагнеш простоти й природної вишуканості, а натомість все частіше доводиться згадувати **Горація**;* «Звідки, наприклад, цей глечик, якщо ти до амфори брався?..» (<http://poetry.uazone.net/malkovych/jangol00.html>). У вищенаведеному уривку онім *Горацій* є втіленням вічної проблеми поета – про неповторність його творчості.

У ще одній поезії з циклу «У сцені маку» – «Інтермедія з князем Ігорем» – автори використовує дві маски – князя *Ігоря* та *Ярославни*. Ці оніми змінюють свою оцінну конотацію в міру того, як ми читаємо вірш: від традиційного романтичного до буденного, до чого спричиняє мова *Ярославни*: *Ігор, витязь той слов'янський, / зараз рушить до походу; / **Ярославна** проводить / і наказує по ходу: / щоб тримався він статечно, / говорив помени...* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch17.html>).

Названі персонажі за принципом абсурду можуть бути спотворені, виступати у химерно-гротескних масках. Приміром, театральність у поезії «Країна сонця» набуває несподіваного вирішення: розбудовується за принципом задзеркалля, спотворення карикатури, коли «персонажі» виконують не властиві їм «ролі»: *Убивця знахарює під місточком, / безокий стереже серця й корони, / банкір складає вірші про листочки, / поет громаді шиє панталони; / повії, співаки, і футболісти / сидять на троні. Мулярка дебела / на ковзанах фігурно чеше твісти, / в дуслі регоче буйний **Кампанелла** (5; 50).* За допомогою своєрідної розширеної метафори вимальовується поетичний театр абсурду. Суть метафоричного контексту здається незрозумілою, аж поки в кінці його не з'являється онім, який становить ядро метафоричного контексту. Тому тут онім стає «ключем» для

розгадки на перший погляд незрозумілого, абсурдного тексту: антиутопічний сюжет, породжений утопічною ідеєю.

Деякі імена реальних осіб, відомих зі світової історії, також стають у поезії І. Малковича масками, за якими ховаються людські якості, не завжди найкращі: *Росте тривоги чорний парашут: / <...>Із шкаралущі тіла братчик **Брут** / душею снідає мою (ще й зумисне / сріберна ложечка): ти є смашний, **Іванку*** (<http://poetry.uazone.net/malkovych/virshi25.html>). У цьому уривку онім **Брут**, який зазвичай уособлює зрадництво, стає назвою іншої, темної половини людської сутності, яка прагне знищити кращу.

Серед імен, які ми відносимо до умовно реальних, можна виділити іменування біблійних персонажів, які в більшості стали символічними через додаткову семантику, оцінність, що вони здобули у процесі вживання у світовому культурному контексті. Так, онім **Іуда (Юда)** уособлює зрадництво або, ширше, зло взагалі. У вірші І. Малковича цей антропонім реалізує несподівану конотацію – ‘той, хто дає знак, мітить з недоброю метою’: *Мов **Юда**, скрипка знак кладе на горлі / для упирів, падких на юну кров... / Терпи, скрипалько, ночі йдуть хоробрі — / тебе чекає пристрасна любов. /* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/virshi18.html>).

Інший біблійний антропонім – **Ірод** – несе в собі конотації, якими позначений цей онім у фольклорних текстах, пареміях (напр., *от Ірод ! – вислів із лайливим значенням*): *Віє вітер вировий, / вис **Ірод** моровий, / маятник все дужче бухка, / стогне янгол ледь живий...* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/jangol01.html>).

Уживається І. Малковичем і біблійне ім'я **Єремія**. Цей онім є іменує пророка, що викривав юдеїв, які забули про Бога й поклоняються ідолам, пророкуючи їм нещастя й нищівну війну. Загальновідомим його твором є «Плач Єремії». Поет використовує цей образ для вираження атмосфери брехні у тогочасному суспільстві; поетонім **Єремія** уособлює тут поета, що не може висловлювати свою думку: *Волів би я згребти в відро коня, / себе — у пригорщу, бо чомусь нині я / не вневнений, чи треба жити далі / у цій*

*гризоті, в шарлатанськiм шалі, / де мій язик натягувати сміють / на лук
брехні (о бідний Єремiє!) — / що? — нам сидіти за столом вночі, / мов купка
попелу?! / А люті сівачі / все не туди нас сіють, не у ниву, / а в камінь, в
море, в правду галасливу... / (Чи треба улякати на коліна, / як хтось вже
там, у попелі каміна?) (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch08.html>).*

Антропонiмiв, що є iменуваннями вигаданих носіїв, у поетичних творах I. Малковича чи не найбільше. Античні мiфоантропонiми вживаються автором досить активно. Здебільшого це ті онiми, що є ширококовживаними у світовій культурній практиці.

Як зазначає Н. П. Анiсімова, головним персонажем низки Малковичевих поезій став герой, поведінка якого позначена елементами театральності або цілком співвідноситься з так званою театралізованою поведінкою [1]. У поезії «Проба голосу» автор створює маску митця-конформіста, поета, творча iндивідуальність якого нівелюється і деформується під тиском приписів соцреалістичної естетики: митець виробив у своїй душі «внутрішнього редактора» і став писати «на злобу дня»: *А ти / тiшишся, раденький, що дурненький: / до зорі, що падає, летиш, / хлопче, / хлопче молоденький. / Що? — халва приїлась? Що? — з-під вій / горнеш сіль у княжеськiй столиці? / А про гай зелений, а про птиці — / вже не хочеш? / ні? / Орфею мій?! / Плачеш, що не впав на амбразуру / того рота, котрий дав наказ, / мучишся, чи буде щось по нас?.. / Гноме божий, дурнику похмурий, — / встань — / і йди* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch14.html>). У цьому вірші I. Малкович поєднує мiфологізацію з театральністю, адже образ **Орфея**, iменування якого використовує автор у тексті, несе відлуння античного мiфу, нагадує про нього, з одного боку, і акумулює в собі усі ті конотативні нашарування в семантиці онiма, які з'явилися за час використання його у світовій культурі: 'митець', 'самотній митець' тощо, додаючи сему 'змарнований талант'.

Антропонiм **Одісей** з часів античності накопичив у своїй семантиці чимало додаткових сем і набув значень 'мандрівник', 'людина, відірвана від

рідного краю, родини', 'самотній' тощо. У такому ж значенні вживається онім і в Малковича: *Я хочу плакати, бо туск, / бо довгов'язий дощ і скелі, — / тебе втрачаю і не склею / нічого вже. Не златоусть — / ні **Одісей**, ні князь, ні гридень, / а лиш зникаючий, як віск... / От хтось би взяв мене й повів / в край, де лиця твого не видно, / бо стогін — не ковчег; не дасть / рятунку; бо цей туск, як злидні. / Все, що я мав — це ти і рідні, / все, що я вмів — любити вас.* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kamin06.html>).

Античний міфоантропонім **Сізіф** також належить до часто вживаних і у світовій, і в українській літературі. В І. Малковича ця власна назва набуває дещо ширшого значення. Тут простежуються філософські мотиви самотності, непотрібності людини у суспільстві, марності її дій і сподівань: *Воли співають на рудих машинах... / А камінь сумніву — щоразу котить інший / (хоча ім'я у всіх одне: **Сізіф**), / і в кожному серці — сумнів золотіший,— / (звірячі кубла зріють по квартирах),— / і кожен має свій багрянний міф. / Цинкує двері самота; ми — вікна білим; / відро криничне сплющується, рветься... / Камінна голова й тепер не розіб'ється: / **Сізіф** не хоче бути зрозумілим* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch33.html>).

Театральність та своєрідність багатьох образів дозволяють поетові створити неповторні поезії за участю античних онімів. Так, міфоантропонім **Геракл**, який завжди асоціюється з поняттями 'сила', 'мужність', 'чоловіча краса' і часто вживається як апелятив, уведений автором в оксиморон, створює іронічний образ метелика, який, по суті, уособлює ліричного героя з його безсиллям проти світу, невмінням змінити обставини: *Не хочу в мотилі себе я впізнавати, / що б'юся і я в вікно — це надто очевидно: / гербарійний Геракл... / Ох, зовсім незавидне / горіховою шаблею махати. / В шабельці — листя шелестить на вітрі: / просушується, пахне, опадає / на дно шабельки і заповідає / з оружжів наших поробити мітли — / й не бить себе у груди— скло розіб'єм, / а вже тоді — й листком не залатати, / хіба лише сидіти в кріслі срібнім / й мітлою поза вухом лоскотати...* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch17.html>).

Тяжіння поета до міфологічності і театральності простежується і у використанні античного міфу як алегоричного контексту для вираження власної ідеї. Так, образ **Мідаса** у вірші «Закляття» використовується автором для показу атмосфери епохи радянського тоталітаризму, коли вираження власної думки було небезпечним, могло стати фатальним: *Сиди, і думай, і печальсь, і все питай себе: чому / і ти катуєшся: «чому?» — а відповіді не даєш; / коли і хто це прищепив тобі слова, немов чуму, / і скільки б ти не вимовляв — не збудешся, не проженеш, / не вишепчеш, бо очерет в агонії (о Мідас-цар!) — / мовчання золотом не є, мовчання — не єдиний щит... / Ти говорив, / наговоривсь,— / чи ж хтось почув твій клятий дар? — / що навіть вірний очерет — і той у відповідь / мовчить* (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch05.html>). Міфонім **Мідас**, введений у звертання, активує в уявленні читача сюжет міфу і створює відповідні асоціації.

Синтез театральності і міфопоетики як складові мистецького почерку лірики І. Малковича простежується у жанровій специфіці його творів: автор використовує оригінальні жанрові форми, що мають джерело у міфопоетичній та фольклорній стихії. Прикладом є фольклорний персонаж **Марко Пекельний (Марко Безсмертний, Марко Проклятий)**, образ якого неодноразово «запозичувався» українськими письменниками (О. Стороженко, М. Стельмах, В. Стус). Персонаж українських народних казок та легенд, ім'я якого увійшло навіть у приказку («товчеться, як Марко по пеклу»). Марко закохався в рідну сестру, потім убив її разом з матір'ю і був за свої тяжкі злочини засуджений на вічне блукання. У переносному значенні – «вічний блукач, великий злочинець, неспокійна людина». І. Малкович переосмислює цей образ по-своєму. Онім **Марко Пекельний**, який уживається автором лише у заголовку твору, написаного від імені ліричного героя, уособлює в однойменному вірші людину, впевнену у своїй правоті, у своєму праві вершити суд над іншими людьми, але яка врешті усвідомила свій непростимий гріх: *...отож / випросив я врешті у долі /*

погляд **Горгони** / і спершу — злодія скам'янив <...> — я бродив / І кам'янив жителів нашого містечка. / Тож по кількох місяцях / важко було перейтися моїм містечком, / щоб не спіткнутися об камінну брилу. / І тоді / жахнувся я своїх діянь / і збагнув: / «Ніхто не має права / бути суддею в цьому світі». / У розпачі / спробував я вирвати свої очі, / але вони знову і знову / виростали, / як голови у змія,— / і зажадав я / побачити себе, / але дзеркала і води / не приймали мого відображення. / ...Ось вже скільки віків / я боюся дивитися на щось живе; / очі мої навечно опущені додолю — / тож та земля, по якій я ступаю, / все кам'яніє і кам'яніє. / Доношуючи свої залізні черевики, / я однак не втрачаю надії, / що колись нарешті / і я потраплю / під погляд / **Горгони** (<http://poetry.uazone.net/malkovych/kluch31.html>). Довершує образ

використання поетом античного міфонуіма **Горгона**, який символізує зло. Таке поєднання національно-культурної та античної онімії дає у результаті неповторний художній образ.

Звернення І. Малковича до українських фольклорних джерел виражається і у своєрідному тлумаченні образу, взятого з колядки, як зазначає поет в епіграфі. Ідеться про персонажа під іменем **Напередовець** (цікавим є тлумачення імені від словосполучення *наперед овець*) в однойменній поемі. У цьому творі переплітаються мотиви народних вірувань про те, як виростити власного домовика (чортика) із яйця-зноска, і сюжет народної казки «Яйце-райце». Водночас в алегоричній формі поет доносить до читача ідею про те, що за всі дії людина мусить чимось платити: *і третє яйце носив я сім діб під пахвою: / у північ повного місяця / сім разів оббігав довкола хати, / а вдосвіта перешпуриє його вздовж через хату, / і коли воно впало на землю / і тріснуло надвоє — / почала вилазити з нього / тьма-тьменна худоби кароокої... / Перші три дні прибували вівці / і я, самотній, ніяк їх не міг загнати / назад до яйця; / виломив я гіллячку вербову, / став **наперед овець** — і нарекли мене — / **Напередовцем**.<...>ой вже продав ти **Напередовцю** / душу свою як рожу <...>ой а хто ж то так дивно-предивно співає / <...>/ ой то не матиця у вулику білім / серед ночі тонюсінько співає /*

Більшість антропонімів у поезії автора, яка характеризується філософським сприйняттям дійсності, тяжінням до натяку, підтексту, міфологічності і театральності, виконують своєрідні функції – «масок», символів, акцентів, що актуалізують у собі авторську ідею. Саме тому, крім національних антропонімів, зокрема фольклорного походження, І. Малкович активно залучає оніми загальносвітового значення – інтерлінгвальні конотоніми, історичні імена, а також літературного, античного і біблійного походження. Уживання їх пов'язане з певним сюжетом, відомим обізнаному читачеві, і саме цей сюжет поет використовує у трансформованій формі або лише натякає на нього. Антропоніми ж сприяють «оживленню» цього сюжету.

Антропонімічна лексика у поетичних творах І. Малковича засвідчує не лише надзвичайну поетичну майстерність автора, а й прагнення до експериментаторства, вироблення своєї оригінальної стилістики у сфері ономавжитку: національну спрямованість (уживання національно маркованих онімів, зокрема, фольклорних), культурологічність (використання світових культурних конотонімів у власному, часто національному контексті), історизм (введення у поетичні твори імен історичних персонажів), асоціативність письма (вживання власних назв у символічних, алегоричних значеннях), міфологічність (введення у поетичний контекст міфонімів для створення нових образів).

Література

1. Анісімова Н.П. Поетичний театр абсурду Івана Малковича [Електронний ресурс] / Н.П. Анісімова – Режим доступу: [http:// www. bdpu.org/ scientific_publikshed/ ukr_lit_2008/Anisimova](http://www.bdpu.org/scientific_publikshed/ukr_lit_2008/Anisimova).
2. Борисюк І.В. Стилєтворчі функції міфо-ритуальних форм у поезії вісімдесятників (В. Герасим'юк, І. Римарук, І. Малкович). Автореф. дис....канд. філол.наук. – К, 2006. – 19 с.
3. Вокальчук Г.М. Авторські лексичні новотвори, мотивовані прецедентними феноменами, у поетичному словнику ХХ століття //

Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т.ХІVІІ. – К., 2007. – С. 148 – 160.

4. Кононенко В. Мовостиль західноукраїнських письменників: регіональний аспект [Електронний ресурс] / В. Кононенко – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Fil/2008.../02_Kononenko.pdf.
5. Малкович І. Ключ. – К.: Молодь, 1988.

Ирина Хлестун. Своеобразие художественного освоения антропонимической лексики в поэзии Ивана Малковича.

В статье проанализированы особенности употребления антропонимов в поэтических произведениях Ивана Малковича, в частности в тесной связи с такими чертами его поэтики, как театральность, тяга к мифологическим и ритуальным мотивам, позиционирование эстетики драмы абсурда. Исследованы семантика и стилистические функции имен реальных, условно реальных и вымышленных имен носителей, употребляемые в текстах поэтических произведений И. Малковича, и отличие их авторских коннотаций от узуальных.

Ключевые слова: оним, антропоним, антропонимикон, коннотоним, апеллятив.

Iryna Khlystun. The peculiarity of artistic development anthroponymic vocabulary in the poetry of Ivan Malkovych.

The article deals with the analysis the peculiarity of the use of anthroponyms in the poetical works of Ivan Malkovych, in particular, in close contact with features of his poetics, as theatricality, traction for mythological and ritual motives, positioning aesthetics of drama of the absurd. Investigated the semantic and stylistic functions of real names, conditionally real and fictional names used in the texts of poetic works I. Malkovych, and the difference of their connotations from language usage.

Keywords: onym, anthroponym, anthroponymikon, connotonym, appellative.